

НАЗВАНИЯ НА ЕЛЕМЕНТИТЕ НА МЪЖКОТО ТРАДИЦИОННО ОБЛЕКЛО В РОДОПИТЕ

ЕЛЕНА КАНЕВСКА-НИКОЛОВА, СИМЕОН МАРИНОВ

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“, ФИЛИАЛ – СМОЛЯН
elenatn@abv.bg; simeon_marinov@abv.bg

В статията се представят названия на елементите на мъжкото родопско традиционно облекло, ексцерпирани от различни етнографски, краеведски и диалектоложки изследвания, както и от личния архив на авторката. Направена е кратка етнографска и лексикосемантична характеристика на диалектния емпиричен материал. Разглеждат се лексикални редове с два и повече хетеронима, фонетични и словообразователни варианти, прояви на хетеросемия, както и етимологията на част от заемките и названията с домашен произход.

Ключови думи: родопско традиционно облекло; диалектни названия на мъжки дрехи; родопски говори; български език

NAMES FOR THE ELEMENTS OF MEN'S TRADITIONAL CLOTHING IN THE RHODOPE

ELENA KANEVSKA-NIKOLOVA, SIMEON MARINOV

PAISII HILENDARSKY UNIVERSITY OF PLOVDIV'S BRANCH AT SMOLYAN
elenatn@abv.bg; simeon_marinov@abv.bg

The article presents names for the elements of the Rhodope men's traditional clothing, excerpted from various ethnographic, regional historical and dialectological studies, as well as from the author's personal archive. A brief ethnographic and lexico-semantic description of the dialect empirical material is made. The authors go on to examine lexical lines with two or more heteronyms, phonetic and word-forming variants, manifestations of heterosemy, as well as the etymology of some of the names of foreign and domestic origin.

Keywords: Rhodope traditional clothing; dialect names for men's garments; Rhodope dialects; Bulgarian Language

Целта на изследването е да се състави речник на названията за мъжко традиционно облекло в Родопите и да им се направи кратка етнографска и

лексикосемантична характеристика. Названията на елементите на мъжкото родопско традиционно облекло (122 лексеми и терминологични словосъчетания) са ексцерпирани от етнографските изследвания на М. Велева (Велева/Veleva 1969), Г. Кръстева-Ножарова (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969), Ан. Примовски (Примовски/Primovski 1973), М. Николчовска (Николчовска/Nikolchovska 1979), М. Райкова (Райкова/Raykova 2002), както и от краеведските изследвания на В. Дечев (Дечев/Dechev 1928), д-р Г. Ташев (Ташев/Tashev 1966), К. Канев (Канев/Kanev 1975), О. Иванов, М. Иванова (Иванов, Иванова/Ivanov, Ivanova 2016), от „Родопски речник“ на Т. Стойчев (Стойчев/Stoychev 1965–1970; 1983), както и от лично събран материал от говора на с. Момчиловци, Смолянско. Основен подход при изследването на тези диалектни названия е ономаσιологичният, при който се изхожда от отношението на понятието към наименованието, като се привеждат различни названия за неговото изразяване – *лексикални редове* (Младенов/Mladenov 1978: 223). Използваме и термините *хетеронимия* и *хетеросемия* като паралелни спрямо понятията *синонимия* и *полисемия* (Холиолчев/Holiolchev 1978: 170). Приложен е частично и семасиологичният подход за разкриване на семантичния обем (съвкупността от отделните значения) на лексемите в макродиалектен план. Посочват се лингвогеографски данни – ареалът на форемните названия. Следва се моделът на изследване на названията, свързани с облеклата и тяхното изработване (Александрова/Aleksandrova 2020), както и начинът на представяне на диалектния и етнолингвистичния материал в редица лексикографски трудове (Китанова, Легурска/Kitanova, Legurska 2008; Легурска, Павлова, Китанова/Legurska, Pavlova, Kitanova 2012; Керемидчиева и кол./Keremidchieva i kol. 2012 и др.).

До идването на юруците в Родопите населението в Смолянско и Рупчоско е носело облекло, близко до облеклото на шопите в Софийско и селяните от Еркеч и Гюльовци, Поморийско, в което преобладавал белият цвят (Дечев/Dechev 1928: 24; Ташев/Tashev 1966: 86-87). Ан. Примовски също отбелязва, че „най-характерно за носията на родопското население в далечното минало е преобладаването на бял цвят и липса на украса“ (Примовски/Primovski 1973: 495). Потъмняването на родопската носия може да бъде датирано към края на 18. и през целия 19. век – първоначално при мъжкото облекло, което е напълно заимствано от юруците, заселили тези райони. „Кюляфите, чалмите, черните шарфети, белите терлици (шапки), червените пояси и шалове, белите калчете, сияхлъците и широките кожени тасми на цървулите, които доскоро носеха овчарите и др. родопци – християни, са юрушко облекло с малки изменения в кройките и цветовете“ (Дечев/Dechev 1928: 24). Въз основа на събраните данни и М. Велева предполага, че старинното българско белодрешно облекло, което има корени в древната славянска култура, е било повсеместно разпространено в миналото на територията на Източните Родопи и сравнително рано е заменено

но от чернодрешното в резултат на силноразвиващите се занаяти (Велева/Veleva 1969: 97), както и вследствие на засиленото гурбетчийство на абаджиите, зидарите, калайджиите и др. Като старинна дреха са посочени гащите от вида на *мазгалите*, употребявани в по-ново време като долно облекло, и е направен изводът, че „преминаването на горни части от облеклото в долни става в късни моменти от дългия процес на развитието им“⁴¹ (Велева/Veleva 1969: 99). Г. Ташев споменава за старите шалвари, които наподобявали потури, но били много по-широки и с по-дълбоко дъно, набирали се и се пристягали в кръста с дебело оплетена връв (*варкузун*). Той описва елементите на среднородопското мъжко традиционно облекло по следния начин: „над ризата се облича дреха без ръкави, която плътно пристяга гърдите и се закопчава отпред, наричана „елек“. Над елека се облича също такава дреха, но с ръкави – „забун“. При хладно време над забуня се облича друга дреха с ръкави, но която не се закопчава отпред – т.нар. „долама“...“ (Ташев/Tashev 1966: 87). Поясът е дълъг и широк, при овчарите е по-жълтеникав със запасан върху него сияхлък за пунгия с тютюн, за кремък, огниво и прахан и за оръжие. Г. Ташев свързва цвета на мъжкото облекло с упражняваната професия – при абаджиите е тъмносин, тъй като работата им е на закрито, докато при останалите, които работят най-често на открито, изложени на замърсяване, цветът на дрехите е бозов. „През зимата и в дъждовно време всички мъже се намятат с голяма бозинява и по-рядко червена качулка с въси по двата срещуположни края, която при пътуване лятно време им служи и за завивка“ (Ташев/Tashev 1966: 87). Фесът, който старите мъже в турско време носели, бил нисък и ален, обвит с чалма от черен плат за разлика от бялата чалма на мюсюлманските ходжи, а фесът на младите бил по-висок, с дълъг пискюл. Под феса върху обръснатата глава слагали плътно кече и плътно малко платче с дантелка над челото (на темето оставяли дълъг перчем коса, която навивали на кок и похлупвали с шапката). Неизменен елемент на мъжкото облекло са тъмносините или бозови *калчүни*, стигащи до коленете и закопчаващи се от вътрешната страна на крака с жълти телени копчета. Старите овчари и зидари носели по-високи бели *калчүни*, които не се закопчавали, а се нахлужвали, пристягали се с кайшка и се прегъвали и обръщали под коленете. За път обували кожени цървули, а за из селото – плитки обувки, *кундүри*. Младите мъже окачвали часовника си на дълъг сребърен *кюстек*, праметнат през шията и достигащ до пояса (Ташев/Tashev 1966: 90).

Основните дрехи у родопските българи – и християни, и мюсюлмани, били еднакви, шиели се от обикновена аба в бозов цвят, но по-младите мъже и ергените предпочитали синята аба. „Богатите и по-знатните българи мохамедани правели дрехи от хубав шаяк и чоха“ (Примовски/Primovski 1973: 511).

Наблюдава се различие в облеклото на българите християни и мюсюлмани по отношение по поясите. По-голямата част от мюсюлманското на-

селение, занимаващо се предимно със земеделие и животновъдство, носи бели пояси, а християните – морави, алени, сини (Примовски/Primovski 1973: 512)². Но както отбелязва М. Велева, вероизповеданието не е намерило особено силно отражение нито във вида на пояса, нито в неговото предназначение, за разлика от шапката, която е ярък белег на професионална принадлежност (Велева/Veleva 1969: 99). Мъжете и от двете верски групи носели овчарския *шал* и *кѐнето* вследствие на еднаквите условия на труд и бит, така че различията в мъжкото родопско традиционно облекло са в зависимост от професията и социалното разслоение. Г. Кръстева-Ножарова също подчертава социалната и професионалната диференциация в мъжкото облекло в Родопите, както и възрастовата – в резултат на това се обособяват няколко комплекса: за млади и възрастни мъже, за бедни и богати, всекидневни и празнични, занаятчийски и овчарски (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 139). Наблюдават се отлики и по семейно положение – така например *кукулѐдата* се носела от млади женени мъже на големи празници.

Условно към мъжкия родопски традиционен костюм може да се отнесе старинната прическа *чомбас/чумбас/чѐмбас* – съществуват редица сведения за наличието ѝ в Родопите. „Чомбас“или „перчем“ е прическа, характерна за прабългарите, която не е засвидетелствана за гърци, римляни или славяни; тези прически „се обозначават даже като характерни за някои тракийски племена. Това се потвърждава и от образните паметници.“ (Издимирски/Izdimirski 2020: 181). Ст. Шишков в началото на миналия век пише за тази мъжка прическа в гоцеделчевското село Ковачевица следното: „Допреди 30 години главите си бръснели и оставяли само на темето „чеамбас“ и фес с бяла кърпа“ (Шишков/Shishkov 1904: 168). Хр. Вакарелски отбелязва, че на някои места в Източните Родопи (Съчанли, Гюмюрджинско; Драбишна, Ивайловградско) „преди Освобождението на България носели сплетени „чумбаси“ на върха на главите си“ (Вакарелски/Vakarelski 1935: 176). Характерната мъжка прическа „чумбас“ – дълги перчеми, спускащи се по гърбовете на мъжете или заплитани в плитка, се срещала освен в Гюмюрджинско и в Дедеагачко (Райчевски/Raychevski 1978: 9). Р. Сефтерски очертава ареала на тази мъжка прическа, чиито запазени форми „несъмнено свидетелстват за етногенетичен белег“ – Добруджа, Мизия, Западна България, Тракия, Родопите и Македония (Сефтерски/Sefterski 1987: 82).

Названията на мъжкото родопско традиционно облекло могат да се обособят в няколко тематични подгрупи: названия за горни мъжки дрехи и техни елементи, названия за шапки и кърпи, названия за пояси и поясни елементи, названия за обувки и принадлежности за обуване, названия за украшения и мотиви за украса на мъжките дрехи, като най-голяма е първата подгрупа, включваща половината от ексцерпираните названия.

Голяма част от диалектните форемни названия формират лексикални редове, изградени от семема и лексеми **хетероними**:

- общ семантичен признак ‘горна дреха до кръста, с ръкави, отворена отпред’: *абà* (Крумовградско, Златоградско) и *хабѝнка* (Ксантийско), *доламà* / *дуламò* (Смолянско, Ардинско; Маданско, Асеновградско, Гюмюрджинско), *клашнѝк* (Смолянско, Маданско, Чепинско), *късàк* (Чепинско), *минтàn* (Смолянско, Неделино, Маданско), *салтамàрка* / *салтамàрке* (Девинско, Асеновградско, Смолянско) и *фербелè* (пред. бълмох. – Смолянско, Маданско, Девинско);
- семема ‘подплатена горна дреха’: *кюрк* / *кюръкъ* (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Девинско) и *ямурлук* (Разложко);
- семема ‘къса вълнена дреха без ръкави’: *бандук*, *елèк* (1-во знач. – Крумовградско, Златоградско, Ардинско, Разложко), *елèчка* (Златоград) и *чепкèн* (1-во знач. – Югозападни Родопи);
- семема ‘дълго дебело наметало с качулка’: *апънджà* (Кърджалийско) и *кèпе* / *кèпè* (1-во знач. – Златоградско, Асеновградско, Смолянско, Чепинско, Разложко, Ардинско, Маданско, Ксантийско, Велинградско);
- семема ‘тугла, калпак’: *баилък* (Смолянско, Ардинско, Асеновградско) и *гугла* (1-во знач. – Ивайловградско, Суфлийско);
- семема ‘кърпа, която се навива около феса’: *пушѝя* (Източни Родопи) и *шèл* (3-то знач. – Девинско);
- семема ‘пояс’: *òпасник* (Разложко) и *пòяс* / *пòс* (Кърджалийско, Гюмюрджинско, Ивайловград, Крумовградско, Ардинско, Смолянско, Чепинско, Разложко);
- семема ‘кърпа, която се опасва на кръста’: *кушèк* (2-ро знач. – Смилянски район, Маданско, Велинградско) и *òпаска* (1-во знач. – Чепеларе);
- семема ‘потури’: *поту̀ри* / *пату̀ре* (Кърджалийско; Гюмюрджинско, Ивайловград, Крумовградско, Ардинско, Златоградско, Смолянско, Маданско, Асеновградско), *ру̀пове* (Сив кладенец, Ивайловгр.; Долен, Момчилгр.), *тумàне* (Разложко) и *чишѝре* (Чепинско);
- семема ‘крачоли на потури’: *буту̀рè* (Асеновградско) и *но̀жки* (Златоградско);
- семема ‘отвор на дъното на потури’: *пика̀льник* (Кирковски район, Момчилградско) и *цèпка* (Момчилградско, Кърджалийско);
- семема ‘връв за стягане на потурите около кръста’: *въркузун* / *варкузунь* (Смолянско, Момчилградско, Кърджалийско), *прèврътка* (1-во знач. – Източни Родопи), *учк̀ур* и *учкурлук* (пред. бълмох. – Смолянско, Асеновградско, Ардинско, Маданско);

- семема ‘ремък или усукана връв за стягане на навуща’: *сукàри* (Източни Родопи), *сукàрник* (Девинско) и *тасмò / тасмà* (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Девинско, Маданско);
- семема ‘чорапи’: *журàне / џурàне* (Ардинско, Смолянско, Асеновградско) и *кальчùне* (3-то знач. – Асеновградско, Смолянско, Маданско); семема ‘чорапи без ходила’: *кàлци* (Пещерско) и *тозлùци* (Източни Родопи);
- семема ‘вълнени принадлежности за обуване’: *кàлце / кàлци* (1-во знач. – Смолянско, Асеновградско и др.), *калицùни / калицьни / кальчùне* (1-во и 2-ро знач. – Смолянско, Маданско, Асеновградско, Разложко, Гюмюрджинско, Дедеагачко, Момчилградско, Кърджалийско), *кальчèтè* (Смолянско, Ардинско, Асеновградско);
- семема ‘обувки’: *аманìя / еменìи* (Ардинско, Ивайловградско), *кундуре / кундри* (Смолянско, Чепинско) и *папùце* (Смолянско).

Част от названията на мъжкото традиционно облекло в Родопите, подобно на названията на женските дрехи, се срещат в различни **фонетични варианти**: *гùгла* и *йùгла*, *дабèнè* и *дабàнè*, *журàне* и *џурàне*, *калицùни*, *кальчùне* и *калицьни*, *кèпе* и *кèпè*, *килèф*, *кюляф*, *кюлèф* и *келèф*, *кичìлки* и *кичìльки*, *копарàн* и *купарàн*, *кукула̀да*, *кукуля̀да* и *кукулѝда*, *кукулèда*, *коколèда* и *коколèта*, *лапчùни*, *лапчùнè* и *лапчìне*, *на̀вои*, *на̀вое* и *нùйве*, *потùри* и *патùре*, *цървùли* и *царвùле*.

Срещат се и **словообразователни варианти**: *ножìчка*, *нòжки* и *нугàвница*; *òпаска* и *òпасник*; *писове* и *писмà*; *сукàри* и *сукàрник* – сродни думи, образувани суфиксално. Названието *писове* е усечен плурален словообразователен вариант (от *пиша*), а *на̀вои / на̀вое* са варианти, образувани чрез вътрешна флексия (от *навия*). Като проява на една от характерните морфологични особености на родопските говори са умалителните имена: *ба̀бки*, *грìжска / грìшка*, *камба̀нки*, *кùклички*, *ножìчка*, *нòжки*, *ха̀йнка*, *шѐрфèтка*, *ягльче*. Някои от термините са двусъставни (*ачìколу копарàн*³, *батàл потùри*, *кùлести тумàне*, *кършигль̀ пòяс*, *тèрен елèк*⁴, *червèн фес*), регистрирани са и сложни думи (*бìркютлия*, *екìкютлия*). Названията на различни украшения и мотиви за украса на мъжките дрехи са образувани чрез вторична номинация на базата на метафоричен пренос – *герда̀ни*, *камба̀нки*, *кѝтки*, *кùклички*, *мускì*, *писмà*, *пòпки*, а на основата на метонимията – *башгь̀к*, *нòжки* и *нугàвница*, *пика̀льник*, *среду̀лка* (по място и по предназначение). Термините *герда̀ни*, *камба̀нки*, *кѝтки*, *кùклички* са по същество **семантични диалектизми**, а названието *пòпки* (пъпки) е едновременно фонетичен и семантичен диалектизъм.

Някои названия имат широк ареал на употреба, например *гùгла* (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско, Ивайловградско и др.), *дола̀мà / дула̀мò* (Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско, Гюмюрджинско), *кèпе / кèпè* (Златоградско, Асеновградско, Смолянско, Чепин-

ско, Разложко, Ардинско, Маданско, Ксантийско, Велинградско, Дедеагачко, Гюмюрджинско, Крумовградско, Момчилградско, Кърджалийско), *чѐмбѝс* (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Ивайловградско, Гюмюрджинско, Дедеагачко), други са регистрирани само в отделни селища – *апънджѝ* (Пчеларово, Кърдж.), *мениѝ* (Габрово, Ксантийско), *ментѐн* (бял) (Долно Луково, Ивайловгр.), *подѐйка* (Равногор, Пещерско), *средѝлка* (Старцево, Златогр.), *чиѝире* (Корово, Чепинско) и др.

Редица термини са еднакви или близки по значение в мъжкото и в женското родопско традиционно облекло (вж. Каневска-Николова, Маринов/Kanevska-Nikolova, Marinov 2021; Каневска-Николова, Маринов/Kanevska-Nikolova, Marinov 2022; Каневска-Николова, Маринов/Kanevska-Nikolova, Marinov 2022a): *антерѝя*, *вархнѝк*, *грѝшка*, *гѝнка*, *калтѝк*, *кафтѝн*, *клашнѝк*, *кушѝк*, *късѝк*, *ментѐн*, *мускѝ*, *пѝяс*, *прѐврѝтка*, *салтамѝрка*, *фес*, *халтѝци*, *шутѝк*. Названието *рѝпове* е с различно значение: ‘потури без гайтан’ (Сив кладенец, Ивайловгр.; Долен, Момчилгр.) и ‘малки монетки, които се нанизвали през плитките на редове от кръста нагоре’ (Старцево, Златогр.).

Част от названията включват в семантичния си обем повече от едно значение – могат да бъдат определени като **хетеросеми**: *антерѝя* / *антерѝѐ* (6 значения), *гѝгла* / *ѝгѝла* и *гѝнка* (по 2 значения), *джамадѝн* / *жамадѝн* (3 значения), *доламѝ* / *дуламѝ* (2 значения), *забѝн* (3 значения), *калѝце* / *калѝци* (2 значения), *калѝѝни* / *калѝѝни* / *калѝчѝне* (3 значения), *кѝне* / *кѝнѐ* (4 значения), *килѝф* / *кюляф* / *кюлѝф* / *келѝф*, *клашнѝк* и *колтѝк* (по 2 значения), *копарѝн* / *купарѝн* (3 значения), *копчелѝк* / *копчелѝк*, *кукулѝда* / *коколѝда* / *коколѝта* и *кушѝк* (по 2 значения), *лапчѝни* / *лапчѝнѐ* / *лапчѝне*, *мускѝ*, *ѝпаска* (по 2 значения), *прѐврѝтка* / *прѐвратка*, *терлѝкѝ*, *чепкѝн* (по 2 значения), *шал* / *шѝл* (3 значения).

По-голямата част от названията на мъжкото родопско традиционно облекло са ориентализми, което се обяснява със заимстването му от юруците, заселили Родопите, например: *антерѝя* / *антерѝѐ* – чрез тур. *anteri*, *ep-teri* ‘женска дреха, от едно парче плат; дълга връхна мъжка дреха в арабските страни’ от араб. *antari* (БЕР-1/BER-1: 12), *аманѝя* / *емѝни* – чрез тур. *yemeni* ‘чехли’ от араб. *yāmaniyyu* (БЕР-1/BER-1: 495), *баѝлтѝк* – от тур. *baş* ‘глава’ (БЕР-1/BER-1: 37), *кафтѝн* – чрез тур. *kaftan* ‘вид връхна дълга горна лека копринена дреха’ от перс. *hāfiān* (БЕР-2/BER-2: 283), *кѝне* – чрез тур. *kebe* ‘грубо кече’ от перс. *qābā* (БЕР-2/BER-2: 314), *килѝф* / *кюляф* – чрез тур. *kūlāh* ‘вид островърха шапка, шита или плетена’ от перс. *kulāh* (БЕР-3/BER-3: 250), *колтѝк* – тур. *koltuk* ‘мишница; край, кенар’ (БЕР-2/BER-2: 562), *копарѝн* / *купарѝн* – от тур. диал. *korapan* ‘подобна на чепкен къса горна дреха с подвити ръкави, направена от бяло кече и обшита с гайтани’ (БЕР-2/BER-2: 610), *силѝхлѝк* / *силяхлѝк*⁵ – тур. *silāhlik* ‘пояс или колан за носене на оръжие’ (БЕР-6/BER-6: 651), *тасмѝ* / *тасмѝ* – тур. *tasma* ‘ремък на налъм, сандал и др.’ (БЕР-7/BER-7: 833), *терлѝкѝ* – тур. *terlik*

‘домашна обувка; малка шапчица от тънък бял плат’ (БЕР-7/BER-7: 968), *теспих* – тур. *tespih* ‘броеница’, *учкур* – тур. *ıçkur* ‘връв (за връзване на гащи)’, *шал* – чрез тур. от перс. *şal* ‘шал’. В рамките на някои терминологични словосъчетания едната съставка е домашна, а другата – заета от турски: *червѐн фес*, *кършилъ̀ пояс* и *кършиль̀ийски пояс* – съставката *кършиль̀ийски* е морфологично адаптирана към българската езикова система. Заемка от италиански е *ка̀лце* / *ка̀лци* – от итал. *calza* ‘чорап’ (БЕР-2/BER-2: 165), а резултат от двукратно заимстване (от италиански чрез турски) са *кукулѐда* – от итал. *cocolletta*, *ciculletta*, умал. от *cocola*, ост. *ciculla* ‘качулка; дреха с качулка’ чрез тур. *kukulete*⁶ и *салтамарка* / *салтамарке* – от итал. *saltamarca* ‘врѐхна моряшка дреха; вид мъжка горна дреха’ чрез тур. (остар.) *saltamarka* ‘къса моряшка дреха’ (БЕР-6/BER-6: 452).

С домашен произход са повечето названия на видовете мотиви за украса на мъжките дрехи (*ба̀бки*, *дѐсченик*, *камба̀нки*, *кѝтки*, *кичѝлки*, *ку̀клички*, *писма̀*, *по̀пки*), както и редица производни лексеми, мотивирани от названия на различни признаци, предмети и действия, като *варх̀ник* (от *врѐхна*), *къса̀к* (от *къс*), *на̀варвичка* (от *навѐрвя*), *на̀вои* / *на̀вое* (от *навия*) *на̀грѐдник* (от *грѐд*), *на̀прасници* (от *прѐст*), *ножѝчка*, *но̀жки* и *ну̀га̀вница* (от *нога*), *о̀паска* и *о̀пасник* (от *опа̀ша*), *пѝсове* (от *пиша*), *сука̀ри* и *сука̀рник* (от *суча*) и др.

В заключение може да се обобщи, че се наблюдава социална, професионална и възрастова диференциация в мъжкия родопски костюм, а по отношение на конфесионалната принадлежност са налице минимални различия в облеклото на българите християни и българите мюсюлмани. Редица термини са еднакви или близки по значение в мъжкото и в женското родопско традиционно облекло. При голяма част от ексцерпираните названия се откриват прояви на хетеронимия – лексикални редове, включващи от два до осем хетеронима (съпоставни диалектизми), и на хетеросемия – названия, включващи в семантичния си обем повече от едно значение. Несъпоставните диалектизми, характеризиращи се със съотношението семема – лексема, съставляват 60%, като някои от тях са регистрирани само в отделни селища. Основен словообразователен модел е афиксалният; срещат се названия, образувани чрез вторична номинация на основата на метафоричния или метонимичния пренос, както и характерните за родопските говори умалителни имена; някои от термините са двусъставни (терминологични словосъчетания). Заетите от и чрез турски език названия на мъжкото родопско традиционно облекло преобладават поради заимстването му от юруците, заселили Родопите в миналото, а повечето названия на украшения и мотиви за украса на мъжките дрехи са с домашен произход.

Благодарности

Изследването е осъществено благодарение на финансовата подкрепа на НПД при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ по проект ФП 21-Ф-СМ-003.

- Каневска-Николова, Маринов 2022а: *Каневска-Николова, Е., С. Маринов*. Названия на женските прически и забраждания в Родопите. – *Известия на ИБЕ „Проф. Любомир Андрейчин”*, кн. XXXV, София, с. 194–218.
- Керемидчиева и кол. 2012: *Керемидчиева, Сл., А. Кочева, Л. Василева, К. Първанов, З. Сертова, Ил. Гаравалова и Р. Чернева*. Еркеч – паметта на езика. Традиции и устойчиви тенденции в един архаичен български говор – говора на с. Еркеч (днес Козичино), Поморийско. София, Изд. „Мултипринт“.
- Китанова, Легурска 2008: *Китанова, М., П. Легурска*. Тематичен речник на термините на народния календар. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Кръстева-Ножарова 1969: *Кръстева-Ножарова, Г.* Българската народна носия в Западните Родопи. – В: *Народностна и битова общност на родопските българи. Сборник от статии*. София, Изд. на БАН, с. 119–150.
- Легурска, Павлова, Китанова 2012: *Легурска, П., Н. Павлова, М. Китанова*. Човешкият живот – раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на българската семейна обредност. София, АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Младенов 1978: *Младенов, М. Сл.* Диалектните лексикални различия и причините за тяхното появяване. – В: *Славистичен сборник*, София, с. 223–228.
- Николчовска 1979: *Николчовска, М.* Народни носии от Източните Родопи. ДИ Септември <https://drive.google.com/file/d/11inuTxL6REjp0LyujbM5LdogLOVn2ZyL/view>
- Примовски 1973: *Примовски, Ан.* Бит и култура на родопските българи. Материална култура. – В: *Сборник за народни умотворения и народопис*, кн. LIV, София, Изд. на БАН.
- Райкова 2002: *Райкова М.* Традиционно народно облекло от Средните Родопи. Кукуледа, фустан, фуста, сукман. – *Rhodopica*, № 1-2, с. 498–502.
- Райчевски 1978: *Райчевски, Ст.* Прическата на прабългарите. Аспарухова следа в Родопите. – *Родопи*, № 11, 9–11.
- Сефтерски 1987: *Сефтерски, Р.* Принос към проучването на „перчема“ или „чомбаса“ у старите българи. – *Български фолклор*, № 4, 66–82.
- Стойчев 1965–1970: *Стойчев, Т.* Родопски речник. – *Българска диалектология*, № 2, с. 119–314; № 5, с. 152–221.
- Стойчев 1983: *Стойчев, Т.* Родопски речник. – *Родопски сборник V*, София, Изд. на БАН, с. 287–353.
- Ташев 1966: *Ташев, Г.* Село Петково. София.
- Холиолев 1978: *Холиолев, Хр.* Диалектната лексика в тълковния речник на националния език. – В: *Славистичен сборник*, София, с. 163–170.
- Шишков 1904: *Шишков, Ст.* Село Ковачевица, Неврокопско. – *Родопски напредък*, 2.

REFERENCES

- Aleksandrova 2020: *Aleksandrova, Sn.* Nazvaniya, svarzani s obleklata i tyahnoto izrabotvane (leksikosemantichna karakterisjika). Avtoreferat na disertaciya za prisazhdane na obrazovatelната i nauchna stepen “doctor”. Sofia, IBE pri BAN. BER–1, 2, 3, 6, 7: Balgarski etimologichen rechnik. Tom 1–7. Sofia, Izd. na BAN.
- Dechev 1928: *Dechev, V.* Minaloto na Chepelare. Prinosa za istoriyata na Rodopa. Kniga parva. Sofia, Obrazovatelno-spomagatelno druzhestvo “Rodopska iskra”.

- Holiolchev 1978: *Holiolchev, Hr.* Dialektnata leksika v talkovniya rechnik na natsionalniya ezik. – In: *Slavistischen sbornik*, Sofia, s. 163–170.
- Izdimirski 2020: *Izdimirski, M.* Choveshkata kosa v kulturata na Drevna Trakiya. – In: *THRACIA XXV. Drevna Trakiya i trakite: sakralno i profanno*, Sofia, BAN, s. 158–193.
- Kanev 1975: *Kanev, K.* Minaloto na selo Momchilovtsi, Smolyansko. Prinosa kam istoriyata na Srednite Rodopi. Sofia, Izdatelstvo na OF.
- Kanevska-Nikolova, Marinov 2021: *Kanevska-Nikolova, E., S. Marinov.* Nazvaniya na gornite i vrahnite zhenski drevi v rodopskoto narodno obleklo. – *Balgarski ezik*, N 4, s. 101–119.
- Kanevska-Nikolova, Marinov 2022: *Kanevska-Nikolova, E., S. Marinov.* Nazvaniya na prestilki, prepasvaniya i poyasni elementi v traditsionniya zhenski rodopski kostyum. – In: *Nauchni trudove na SUB – Smolyan*, Tom III, Chast 1, s. 27–36.
- Kanevska-Nikolova, Marinov 2022a: *Kanevska-Nikolova, E., S. Marinov.* Nazvaniya na zhenskite pricheski i zabrazhdaniya v Rodopite. – *Izvestiya na IBE “Prof. Lyubomir Andreychin”*, kn. XXXV, Sofia, s. 194–218.
- Keremidchieva i kol. 2012: *Keremidchieva, Sl., A. Kocheva, L. Vasileva, K. Parvanov, Z. Sertova, Il. Garavalova i R. Cherneva.* Erkech – pametta na ezika. Traditsii i ustoychivi tendentsii v edin arhaichen balgarski govor – govora na s. Erkech (dnes Kozichino), Pomoriysko. Sofia, Izd. “Multiprint”.
- Kitanova, Legurska 2008: *Kitanova, M., P. Legurska.* Tematichen rechnik na terminite na narodniya calendar. Sofia, AI “Prof. Marin Drinov”.
- Krasteva-Nozharova 1969: *Krasteva-Nozharova, G.* Balgarskata narodna nosiya v Zapadnite Rodopi. – In: *Narodnostna i bitova obshnost na rodopskite balgari. Sbornik ot statii*. Sofia, Izd. na BAN, s. 119–150.
- Legurska, Pavlova, Kitanova 2012: *Legurska, P., N. Pavlova, M. Kitanova.* Choveshkiyat zhivot – razhdane, svatba, pogrebenie. Tematichen rechnik na balgarskata semeyna obrednost. Sofia, AI “Prof. Marin Drinov”.
- Mladenov 1978: *Mladenov, M. Sl.* Dialektnite leksikalni razlichiya i prichinite za tyahnoto poyavyavane. – In: *Slavistischen sbornik*, Sofia, s. 223–228.
- Nicolchovska 1979: *Nicolchovska, M.* Narodni nosii ot Iztochnite Rodopi. DI Septemvri. <<https://drive.google.com/file/d/1linuTxL6REjp0LyujbM5LDogLOVn2ZyL/view>>.
- Primovski 1973: *Primovski, An.* Bit i kultura na rodopskite balgari. Materialna kultura. – In: *Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis*, kn. LIV, Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Raykova 2002: *Raykova, M.* Traditsionното narodno obleklo ot Srednite Rodopi. Kukuleda, fustan, fusta, sukman. – *Rhodopica*, N 1–2, s. 498–502.
- Raychevski 1978: *Raychevski, St.* Pricheskata na prabalgariite. Asparuhova sleda v Rodopite. – *Rodopi*, N 11, 9–11.
- Sefterski 1987: *Sefterski, R.* Prinosa kam prouchvaneto na “perchema” ili “chombasa” u starite balgari. – *Balgarski folklore*, N 4, s. 66–82.
- Shishkov 1904: *Shishkov, St.* Selo Kovachevitsa, Nevrokopsko. – *Rodopski napredak*, 2.
- Stoychev 1965–1970: *Stoychev, T.* Rodopski rechnik. – In: *Balgarska dialektologiya*, N 2, s. 119–314; N 5, s. 152–221.

Stoychev 1983: *Stoychev, T. Rodopski rechnik*. – In: *Rodopski sbornik V*, Sofia, Izdatelstvo na BAN, s. 287–353.

Tashev 1966: *Tashev, G. Selo Petkovo*. Sofia.

Vakarelski 1935: *Vakarelski, Hr. Bit u trakiyskite i maloaziyskite balgari*. Sofia, Trakiyski nauchen institut.

Veleva 1969: *Veleva, M. Balgarskata narodna nosiya v Iztochnite Rodopi*. – In: *Narodnostna i bitova obshtnost na rodopskite balgari*. Sbornik ot statii. Sofia, Izd. na BAN, s. 57–117.

Речник на названията на елементите на мъжкото традиционно облекло в Родопите

абѝ *жс.* Къса вълнена горна дреха с ръкави и срещащи се предници (Тихомир, Крумовгр.; Старцево, Златогр.; Голям Девесил, Девесилово, Девесилица и Малък Девесил).

амания / **емени** *мн.* Обувки, обувани за празник (Ардинско, Ивайловгр.).

антерѝя / **антерѝѐ** *жс.* 1. Горна дреха с ярък цвят, която се обличала под доламата, при по-бедните – от басма, при по-богатите – от копринен или друг скъп плат (Смолянско). 2. Дреха до кръста от памучен плат с тънка подплата или от фабрична басма (Ардинско, Маданско, Смолянско). 3. Синя дреха, ушита от домашно тъкан вълнен плат в лита техника (Пчеларово, Кърдж.). 4. Вълнена или копринена дреха, ушита от домашно тъкан плат, раирана по основата със светлокафяви и сини ивици, с дълъг, право прикачен ръкав и гъста редица гайтанени копчета или метални звънтящи сферички – камбанки (Ивайловград). 5. Копринена дреха, оранжева на цвят, ушита от домашно тъкано лито платно (Егрек, Крумовгр.). 6. Горна риза (Сатовча, Беден, Девинско; Кирковски район, Момчилгр.).

апънджѝ *жс.* Дебело наметало, изтъкано от козя вълна, без ръкави, с вертикално съшити части плат, с качулка на гърба (Пчеларово, Кърдж.).

ачѝколу копарѝн *м.* Къса дреха, отворена отпред, с ръкави, отпуснати отзад, украсени с много гайтан, коприна и сърма (Габрово и Кръстополе, Ксант.).

бѝбѝки *мн.* Украса на памучната кърпа, забодена в пояса (Егрек, Крумовгр.).

бандѝк *м.* Вълнена дреха без ръкави, която се носи над ризата.

батѝл потѝри *мн.* Широки потури, приличащи на гащи (Ивайловградско).

башлѝк *м.* Гугла за глава (Смолянско, Ардинско, Асеновградско).

бѝркютлия *прил.* Вид потури на заможни еснафи, с широко едноплатно дъно (ИР).

бутѝрѝ *мн.* Крачоли на потури (Хвойна, Павелско, Асеновгр.).

вархнѝк *м.* Мъжка или женска горна дреха (Славейно, Смолянско и др.).

вѝркузѝн / **варкузѝнѝ** / **уркузѝн** *м.* Вълнена връв, с която потурите се стягат около кръста (Смолянско; Шумнатица, Солука, Кирково, Жерка, Завоя, Джарово, Чакаларово, Долно Капинево, Момчилгр.; Домище, Горно Капинево, Кърдж.).

гердѝни *мн.* Ажурени мотиви за украса на белите вълнени чорапи, плетени на ръка (Егрек, Крумовгр.).

грѝжа / **грѝже** *жс.* Вълнена, зимна дреха, отворена отпред, с ръкави (Ивайловградско; Голям Дервент, Софлийско).

грѝжѝка / **грѝшѝка** *жс.* Горна дреха, която не се отличава по цвят от потурите (Ореховец, Ардинско; Долно Луково, Ивайловгр.; Ардинско).

- гѹгла** *ж.* 1. Кожен калпак, отличителен белег на българите християни (Гугутка, Долно Луково, Ивайловгр.). 2. Качулка (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско и др.); **йѹгла** *ж.* Кожена шапка (Голям Дервент, Суфлийско).
- гѹнка** *ж.* Бяла вълнена къса дреха без ръкави, която се носи под горната дреха (Доганхисар, Дедеагачко; Ивайловградско). 2. Жилетка с ръкави (Златоград, Момчилград).
- гюрдѹе** *ср.* Дълго горно палто (Бойково, Пловдивско).
- дабѹенѹ** *мн.* Стъпала на домашни обуца и терлици, шити от дебел вълнен плат (Славейно, Кутела, Виево, Смолянско; Петково, Ардинско); **дабѹанѹ** (Момчиловци, Смолянско).
- даѹфка** *ж.* Ивица плат, с която се обшиват гайтаните на обърнатата страна на потури и други дрехи (Смолянско; Златоград; Петково и Давидково, Ардинско; Манастир, Асеновгр.).
- джамадѹн / жамадѹн** *м.* 1. Къса до кръста горна дреха с дълъг, право прикачен ръкав и странични клинове (Пчеларово, Кърдж.). 2. Къса дреха без ръкави (Смолян; Смилянски район). 3. Къса дреха с ръкави (Габрово и Кръстополе, Ксанти).
- доламѹ / дуламѹ** *ж.* 1. Горна дреха от домашен плат, от кръста нагоре, с дълъг ръкав, отворена отпред, без копчета на предниците, обшита с гайтан (Смолянско; Петково, Давидково, Ардинско; Маданско; Югово, Асеновгр.; Съчанли, Гюм.). 2. Мъжка риза (Забърдо, Асеновгр.).
- дѹсченик** *м.* Украса на памучната кърпа, забодена в пояса (Егрек, Крумовгр.).
- екѹкютлия** *прил.* Вид потури на бедни овчари и земеделци, със средѹлка (вж.) от два листа и едноредна гайтанена украса (ИР).
- елѹк / елѹкѹ** *м.* 1. Черен вълнен елек, ушит от домашно тъкана аба, обточен с гайтани (Егрек, Крумовгр.; Старцево, Златоградско; Ардинско; Бабяк, Разложко). 2. Вълнена къса дреха с ръкави, обточена с много гайтан (Шумнатица, Солука, Кирково, Жерка, Завоя, Джарово, Момчилгр.; Домище, Кърдж.).
- елѹчка** *ж.* Къса дрешка без ръкави (Златоград).
- журѹпе** *мн.* Чорапи от бяла или черна вълна, но не шарени (Ардинско, Смолянско); **ѹруѹпе** (Павелско, Хвойна, Асеновгр.).
- забѹн** *м.* 1. Елек от фабричен памучен плат, обикновено от басма, носен лятно време вместо каушмѹ (вж.) (Смолянско). 2. Къса вълнена дреха с ръкави, която се закопчава отпред (Смолянско; Чепеларе, Проглед, Асеновгр.; Петково, Ардинско). 3. Мъжка жилетка (Безводно, Ардинско; Забърдо, Асеновгр.).
- зѹнки** *мн.* Плетени връзки с пискюлчета накрая, с които се връзвали крачолите на мъжки шалвари (Габрово и Кръстополе, Ксанти).
- калпѹк** *м.* Черен калпак от овча кожа, изместен от феса при българите мюсюлмани (Смолянско; Манастир, Гюм.).
- калѹце / калѹци** *мн.* 1. Вълнени принадлежности за обуване (високи терлици) от бяла или тефтикова аба (Смолянско; Павелско, Хвойна, Асеновгр. и др.). 2. Плетени чорапи без ходила (Равногор, Пещерско).
- калѹѹни / калѹѹни / калѹѹне** *мн.* 1. Вълнени принадлежности за обуване, ушити от домашно тъкана бяла аба или шаяк, характерни за мъжкия всекидневен и празничен костюм до края на 19. век, подобни на ботуши (Манастир и Съчанли, Гюм.; Смолянско; Бабяк, Разложко; Маданско; Асеновградско; Доганхисар, Дедеагачко). 2. Високи вълнени терлици, които се закопчават отзад с

- телени копчета (Шумнатица, Солука, Джарово, Дружинци, Кирково, Завоя, Долно Капиново, Момчилгр.; Домище, Горно Капиново, Кърдж.). 3. Чорапи (Забърдо, Асеновгр.; Рудозем, Смолянско, Чепинци, Маданско).
- кальчѐтѐ** *мн.* Високи терлици до колената от бял вълнен домашен плат, обшити с гайтан, които под коленете се прегъват (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Широколъшки район).
- камбѐнки** *мн.* Метални звънтящи сферички за закопчаване на антерията (вж.) (Ивайловград).
- каушм̀а / каушм̀о** *ж.* Горна дреха от кръста нагоре у някои българомохамедани, в бозов цвят, с дълги ръкави, с разминаващи се и закопчавачи се предници, която се облича над ризата (Смолянско).
- кафт̀ан** *м.* Скъпа дълга дреха (Смилянски район, Смолянско).
- кѐпе** *ср. / кѐпѐ* *ж.* 1. Дълга горна дреха от домашен шаяк до под коленете, обличана над елека, с качулка за главата, носена обикновено наметната на рамената (Старцево, Златогр.; Дряново, Асеновгр.; Смолянско; Чепинско; Бабяк, Разложко; Ардинско; Маданско; Габрово и Кръстополе, Ксант.; Ракитово, Велингр.). 2. Ямурлук (Дервент, Дедеагачко; Съчанли, Гюм.). 3. Къса горна вълнена дреха с ръкави, отворена отпред, обточена с гайтан (Аврен, Крумовгр.). 4. Таке за глава (Завоя, Джарово, Дружинци, Момчилгр.; Домище, Кърдж.).
- килѐф / кюляф / кюлѐф / келѐф** *м.* 1. Вид шапка, приличаща на фес, но по-плитка, правена от кече в бозов цвят, носена от помохамеданчените родопчани, от овчарите в планината (Смолянско; Ардинско; Бабяк, Разложко). 2. Плъстена вълнена шапка, която овчарят си прави и носи под терлика на главата си (Смолянско, Ардинско, Маданско, Чепеларе, Широколъшки район).
- кйтки** *мн.* Растителни мотиви от гайтани нагъсто върху потурите на заможните еснафи (ИР).
- кичй̀лки / кичй̀лъки** *мн.* Цветни ресни, с които завършва бялата памучна кърпа, орнаментирана в двата края с широк цветен бордюр, съставен от геометрични и линеарни мотиви (вж. **ягль̀к**) (Манастир, Гюм.; Смолянско).
- кляшнй̀к** *м.* 1. Къса вълнена, отворена отпред дреха, обшита с гайтан (Елховец, Смолянско; Смилянски район; Маданско). 2. Горна дреха, носена зимно време за път и за работа в балкана (Чепинско).
- колт̀ук** *м.* 1. Тясна дълга ивица на абена дреха (Хамбардере, Ардинско и др.). 2. Плат на дреха под мишницата (Шумнатица, Солука, Кирково, Жерка, Завоя, Чакаларово, Джарово, Момчилгр.; Домище, Кърдж.).
- кольчѐци** *мн.* Платнени парчета, нашарени с коприна върху горните мъжки дрехи за украса (Смолянско, Асеновградско, Ардинско, Маданско, Девинско).
- копар̀ан / купар̀ан** *м.* 1. Дълга абена дреха с ръкави, без подплата (Беден, Дев.; Смилянски район; Неделино и Средногорци, Маданско) 2. Абена дреха до кръста, с ръкави, която по цвят и материя не се отличава от потурите (Смолянско, Ардинско, Маданско). 3. Салтамарка.
- копчел̀ок / копчел̀ък** *м.* 1. Място, където се закопчава мъжка дреха (Смолянско, Ардинско, Маданско) 2. Копче (Лилково, Пловдивско).
- кѹклички** *мн.* Дантелени нашивки за украса на ръкавите на ризата (Смолянско).
- кукуля̀да** *ж.* Качулка на връхна мъжка дреха без ръкави (Дряново, Асеновгр.); **кукуля̀да** – качулка на връхна мъжка дреха с къси ръкави (Падина, Кърдж.); **кукуля̀да** – качулка на връхна мъжка дреха, използвана при дъжд (Тихомир, Кърдж.).

- кукулѐда / коколѐда / коколѐта** *ж.* 1. Врѣхна дреха, изработвана от домашна вълнена тепана тъкан – бежова или тъмносиня, носена от млади женени мъже на големи празници (Момчиловци и Соколовци, Смолянско; Проглед, Чепеларско). 2. Шапка от домашна вълнена прежда – бежова или кафява, покриваща плътно главата с малък прорез за очите и падаща върху раменете като пелерина, характерна за овчарското съсловие в Централните Родопи (най-вече в Широколъшко; Смолян).
- кӯлести тумане** *мн.* Бозови потури (Бабяк, Разложко).
- кундӯре / кундри** *мн.* Обувки (Смолянско, Чепинско).
- кушаклѣк** *м.* Тясна дълга вълнена ивица в оранжево, раирана по основата с червено, черно, жълто; опасва се над пояса и е постоянен елемент на празничния мъжки костюм (Манастир, Гюм.).
- кушѣк** *м.* 1. Пояс, домашна изработка, без никаква шарка (Чепинско, Смолянско, Ардинско, Маданско). 2. Кърпа, която се опасва на кръста при мъжете мюсюлмани (Смилянски район; Маданско; Корово (Драгиново), Велингр.).
- кършлѣлѣ пояс** *м.* Пояс, чиято по-голяма част от тъканта е украсена с мрежа от геометрични късани мотиви (Смилян, Смолянско).
- кършлѣлѣйски пояс** *м.* Пояс с шарки от ромбове, криви и прави линии (Старцево, Златогр.).
- късѣк** *м.* Горна дреха до пояса, широко отворена на гърдите, с дълги ръкави, обточени с по няколко гайтанени реда (Чепинско).
- кюрк / кюрѣк** *м.* Тежка подплатена горна дреха, кожух (Славейно, Виево, Кутела, Смолянско; Петково, Ардинско; Маданско, Асеновградско, Девинско).
- кюстѣк** *м.* Метално приспособление, забодено на пазвата на елека, снабдено със синджир за закачване на джобен часовник (Манастир, Гюм.).
- лапчӯни / лапчӯнѣ / лапчѣне** *мн.* 1. Вълнени принадлежности за обуване, подобни на плитки обувки (ИР). 2. Домашни терлици от дебел вълнен плат до глезените (Славейно, Петково, Момчиловци, Смолянско; Чепеларе; Габрово, Ксанти; Давидково, Ардинско).
- мазгѣли** *мн.* Гащи до под колената, със значително широки крачоли (Старцево, Златогр.).
- менѣи** *мн.* Плитки обуца (Габрово, Ксанти).
- ментѣн** (*бял*) *м.* Дълга абена горна дреха (Долно Луково, Ивайловгр.).
- минтѣн** *м.* *вж. клашник* (Елховец, Смолянско; Смилянски район; Неделино, Средногорци, Маданско).
- мускѣи** *мн.* 1. Ажурени мотиви за украса на белите вълнени чорапи, плетени на ръка (Егрек, Крумовгр.). 2. Украса на памучната кърпа, забодена в пояса (Егрек, Крумовгр.).
- мушѣбѣк** *м.* Украса на ризата край пазвения разрез (Падина, Ардинско; Югово, Асеновгр.; Гугутка, Ивайловгр.).
- наварвичка** *ж.* Тясна кожена изрезка за направа на цървули (Стойките, Виево, Кутела, Смолянско).
- навои / навое** *мн.* Навуца (Пчеларово, Кърджалийско; Смолянско); **нӯйве** (Яковица, Дрангово и Джарово, Момчилгр.).
- нагрѣдник** *м.* Нагрѣдник на мъжка риза (Павелско, Асеновгр.).
- напрасници** *мн.* Партенки за ходилото на крака (Лясково, Девинско).
- ножѣчка** *ж.* Врѣв за цървули, изрязана от самия цървул или друга кожа (Смолянско; Корово (Драгиново), Велингр.; Ягодина, Настан, Девинско; Маданско).

- но̀жки** *мн.* Крачолите на потурите, постепенно стесняващи се надолу (Старцево, Златоград.).
- ну̀гавница** *ж.* Крачол (Лещен, Гърмен, Гоцеделчевско).
- о̀паска** *ж.* 1. Кърпа, която българомохамеданинът опасва през кръста (Чепеларе)
2. Копринена кърпа за глава (Беден, Девинско).
- о̀пасник** *м.* Пояс (Бабяк, Разложко).
- па̀пѹце** *мн.* Обувки (Смолянско).
- пи́ка̀льник** *м.* Отвор на потури или гащи за уриниране (Кирковски район, Момчилград.).
- пи́сма̀** *мн.* Гайтанени редове, обточващи ръкавите на къса̀ка (вж.) (Чепинско).
- пи́сове** *мн.* Бели райета по основата и вътъка на пояса (Егрек, Крумовград.).
- пи́цима̀л** *м.* 1. Дебело вълнено овчарско наметало, подобно на одеяло (Вълкосел, Гоцеделчевско). 2. Дълъг червен плат като пояс, който младоженецът увива около главата и шията си, за да не се вижда лицето му при венчавка (Смолянско).
- пла̀тнѐници** *мн.* Памучни потури (Марково, Пловдивско).
- по̀дѣ̀йка** *ж.* Вълнена горна дреха (Равногор, Пещерско).
- по̀пки** *мн.* Гайтанени копчета, бурмички, служещи за закопчаване на предниците на каушмо̀та (вж.) (Смолянско).
- по̀ту̀ри / па̀ту̀ре** *мн.* Двустранни мъжки гащи, бозови или тефтикови, украсени с черни гайтани, съставени от постепенно стесняващи се надолу крачолы (Пчеларово, Кърдж.; Манастир и Съчанли, Гюм.; Ивайловград; Егрек, Крумовград.; Жълтуша, Ардинско; Старцево, Златоград.; Смолянско, Маданско, Ардинско, Асеновградско).
- по̀яс / по̀с** *м.* Пояс с преобладаващо червен цвят в различни нюанси, от вълнен четворен плат (Пчеларово, Кърдж.; Манастир, Съчанли, Гюм.; Ивайловград; Егрек, Крумовград.; Жълтуша, Ардинско; Смолянско; Чепинско; Бабяк, Разложко).
- прѐвръ̀тка / прѐвратка** *ж.* 1. Връв, прокарана в подгъва на горния ръб на потурите, с която те се запасват на кръста (ИР). 2. Лека материя, защита отгоре на потурите, през която се прокара връв за стягане (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско; Корово (Драгиново), Велинград.; Яковица, Момчилград.).
- прѐкрѝфка** *ж.* Дълъг бял плат, подобен на пояс, с който младоженецът покрива главата си и го спуска надолу по раменете (Орехово, Малево, Асеновград.).
- пу̀шѝя** *ж.* Шал, който се завива около червения фес (ИР).
- рѝза** *ж.* Долна дреха с туникообразна кройка, приготвяна от памучно или „конопълно” платно (Долно Луково, Ивайловград.); в костюма на овчарите от високотоплинските райони е от полувълнена тъкан (Смолян).
- ру̀пове** *мн.* Потури без гайтан (Сив кладенец, Ивайловград.; Долен, Момчилград.).
- са̀лтама̀рка / са̀лтама̀рке** *ж.* вж. *кла̀шник* (Сатовча, Девинско; Проглед, Павелско и Хвойна, Асеновград.; Чепеларе, Смолянско).
- са̀рахлѹ̀к, са̀рахлѹ̀к** *м.* Кожен пояс, в който се носи оръжие и други овчарски принадлежности (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Широкопольски район).
- си́лехлѹ̀к / си́ляхлѹ̀к** *м.* Кожена чанта за носене на тютюн, оръжие, привързана към пояса с кожен ремък, присъщ елемент на овчарските и комитските родопски костюми (Съчанли, Гюм.; Смолянско).
- скѹ̀пце** *мн.* Телени копчета, с които се закопчавали потурите от коленете надолу или предниците на каушмо̀та (вж.) (Смолянско).

- средълка** *ж.* Средната трапецовидна част на потурите (Старцево, Златогр.).
- сука̀ри** *мн.* Кожени ремъци, пристягащи белите вълнени навои (ИР).
- сука̀рник** *м.* Черна връв, добре усукана, за стягане на навуца (Михалково, Дев.).
- тасм̀б / тасм̀а** *ж.* Дълга кожена изрезка, която обутите с цървули навиват върху навущата (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Девинско, Маданско).
- т̀ерен ел̀ек** *м.* Памучен, ушит от лито платно, оцветено със ситни квадратчета в червено и синьо; предниците са обточени с няколко ката черен гайтан, закопчава се с телени копчета (Манастир, Гюм.).
- терл̀икъ** *м.* 1. Малка бяла шапчица, която овчарят носи под феса или калпака си. 2. *мн.* Вълнени терлици, направени от домашен плат (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Девинско).
- тесп̀их** *м.* Броеница (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско).
- тозл̀уци** *мн.* Едноцветни чорапи от аба, скроени по краката от глезените до колелата (ИР).
- то̀пче** *ср.* Копче от гайтан за мъжка дреха (Добралък, Косово, Асеновгр.).
- тум̀ане** *мн.* Потури (Бабяк, Разложко).
- учк̀ур** *м.* вж. **варкуз̀унь** (пред. бълмох. – Смолянско, Асеновградско, Ардинско, Маданско).
- учкурл̀ук** *м.* вж. **пр̀евратка** (пред. бълмох. – Смолянско, Ардинско, Маданско, Асеновградско).
- ф̀ербел̀е** *ср.* Къса вълнена горна дреха от домашен плат, отворена отпред, обшита с гайтан (пред. бълмох. – Смолянско, Маданско, Девинско).
- ф̀ермен** *м.* Горна дреха (Ковачевица, Гоцделчевско).
- ф̀ес** *м.* Фес, носен от българите мюсюлмани (Смолянско; Ардинско; Чепинско; Бабяк, Разложко).
- ха̀бинка** *ж.* *умал.* Горна дреха до кръста (Кръстополе, Ксант.).
- халт̀ици** *мн.* Триъгълни парчета плат от талията към мишниците на горната дреха (Пчеларово, Кърдж.).
- ц̀епка** *ж.* Малко отворче на дъно на потури за ходене по малка нужда (Шумнатица, Солука, Кирково, Жерка, Царино, Завоя, Джарово, Чакаларово, Долно Капинево, Момчилгр.; Домище, Горно Капинево, Кърдж.).
- ц̀ърв̀ули / царв̀уле** *мн.* Цървули от свинска кожа, привързват се с черни сукари, осукани от черна козя вълна; от сурова кожа, с навуца, стегнати с тънки тасми (Пчеларово, Кърдж.; Ивайловградско; Смолянско).
- ч̀емб̀ас** *м.* Неостригана дълга коса на мъж над челото (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Ивайловградско, Гюмюрджинско, Дедеагачко).
- чепк̀ен** *м.* 1. Къса дреха без ръкави (ЮЗР). 2. Дълга вълнена дреха за лошо време.
- черв̀ен ф̀ес** *м.* Фес, който е свидетелство за мохамеданско вероизповедание (ИР).
- чиш̀ире** *мн.* Нешироки потури (Корово, Чепинско).
- шал / ш̀ел** *м.* 1. Вълнен шал, ушит от две парчета дебела тепана тъкан, постоянен елемент към овчарското облекло (Съчанли, Гюм.; ИР). 2. Червен, кафяв или бял голям правоъгълен груб, дебел вълнен плат с ресни по двата края, който овчари и други планинци носят за дъжд, сняг или нощуване из планината (Смолянско, Ардинско, Маданско, Девинско). 3. Кърпа, която се навива за чалма (Девинско).
- ш̀ерф̀ета, ш̀ерф̀етка** *ж.* Черна или бяла материя за чалма (Смолянско, Ардинско, Маданско).

шутък *м.* Къса горна вълнена дреха без ръкави (Момчиловци, Соколовци, Бостина, Смолянско).

яглѣк *м.* Памучна бяла кърпа, орнаментирана в двата края с широк цветен бордюр, съставен от геометрични и линейни мотиви, завършва с цветни кичилки, носи се от главните обредни лица на сватбата (Манастир, Гюм.; Жълтуша, Ардинско).

яглѣче *ср.* Памучна кърпа, забодена в пояса, с цветни орнаменти в краищата (Егрек, Крумовгр.).

ямурлук *м.* Горна дреха от синя аба, подплатена с овча кожа (Бабяк, Разложко).

✉ Проф. д.ф.н. Елена Каневска-Николова

✉ Симеон Маринов

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян
ул. „Дичо Петров“ 32, 4700 Смолян, България

✉ Prof. Elena Kanevska-Nikolova, DSc

✉ Simeon Marinov

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”, Smolyan Filial
ul. „Dicho Petrov“ 32, 4700 Smolyan, Bulgaria

Публикувано: 30 септември 2022

Published: 30 September 2022